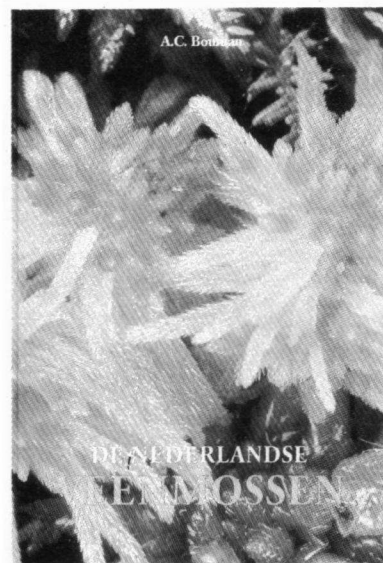

NIEUWE UITGAVEN

DE NEDERLANDSE VEENMOSSEN

Op 7 november 2002 vond in Ankeveen de presentatie plaats van de Veenmosflora van Nederland, geschreven door Ad Bouman uit Weesp. Met dit boek is de trilogie over onze Nederlandse mosflora compleet. In 1989 verscheen een overzicht van de Nederlandse Bladmossen, met uitzondering van veenmossen, terwijl in 1996 de Nederlandse Levermossen verscheen. Ondergetekende was uitgenodigd voor de presentatie en ging na afloop voldaan met een fraai exemplaar huiswaarts. Het was de reiskosten meer dan waard!

Het boek van Ad Bouman mag er zijn. Op zeer heldere wijze worden de Nederlandse Veenmossen besproken. Het gaat totaal om 28 recent nog voorkomende soorten en twee zeer waarschijnlijk uitgestorven soorten. Verder heeft Bouman voor de volledigheid nog vijf elders in Europa voorkomende soorten opgenomen en beschreven. Bouman is niet over één nacht ijs gegaan. Hij heeft, samen met Gerard Dirkse en Arno van der Pluijm, in totaal ruim 11.000 collecties uit universiteits- en privé-herbaria bekeken. Op grond van hun bevindingen aan de hand van dit materiaal is het boek ontstaan. Men heeft dus geen gebruik gemaakt van literatuurvermeldingen zonder dat daar herbariummateriaal aan ten grondslag ligt. In het verleden werden er nog al eens 'nieuwe' soorten voor ons land vermeld. Uit het onderzoek van Bouman blijkt dat het soms slechts om bepaalde vormen van soorten gaat.

Het boek is helder van opzet. Na een kordate inleiding volgt een tweetal sleutels: een veldsleutel en een sleutel om de sectie te bepalen, waarbij ook microscopische kenmerken zijn betrokken. Daarna volgt de bespreking van de zes secties met bijbehorende soorten. Bij elke sectie wordt een sleutel gegeven om de soorten op naam te brengen. Zeer verhelderend zijn de begeleidende tekeningen. Bouman verdient absoluut een pluim voor de prima determineersleutels. Immers, veenmossen gelden als een lastige groep waar de leek maar moeilijk grip op kan krijgen. Dat is met dit boek een stuk gemakkelijker geworden. Het bepalen tot welke van de zes secties een veenmos behoort is eigenlijk vrij eenvoudig (geworden). Binnen bepaalde secties is het vervolgens nog wel eens lastig om dan op de juiste soort uit te komen. Maar ook hier geldt: oefening baart kunst.

Bij de bespreking van elke soort is een vaste systematiek toegepast. Het begint met een aantal synoniemen. Vervolgens wordt de soort uitvoerig beschreven. De 'diagnostische kenmerken' geven veel houvast. 'Areaal', 'voorkomen in Nederland', 'ecologie', 'vergelijking' en 'opmerkingen' completeren de tekst. Bij elke soort hoort een complete bladzijde tekeningen. Ook dit zeer fraaie tekenwerk is van de hand van Bouman. Een verspreidingskaartje geeft weer waar al het bestudeerde herbariummateriaal is gevonden.

Er is in de voorfase terecht erg veel zorg aan het boek besteed. Er zijn dan ook, gelukkig maar, bitter weinig 'omissies' aan te geven. Bij *Sphagnum fallax* vermeldt Bouman, dat de soort destijds, in 1828, voor het eerst in ons land gevonden werd bij Oosterwolde. Uit het kaartje blijkt, dat het om het Friese Oosterwolde gaat en niet om het Veluwe Oosterwolde. Voor in het boek zit een aardig kaartje waarop is aangegeven hoeveel soorten er ooit gevonden zijn in de aangegeven atlasblokken. Bij atlasblok 1.54, Terschelling, geeft de stip aan dat er ooit, na 1950, 6-10 soorten zijn gevonden. Uit de verspreidingskaartjes van de betreffende soorten blijkt evenwel, dat er slechts vijf soorten zijn gevonden in dit atlasblok. De schitterende kleurenfoto's van zestien soorten zijn van B. Horvers en K. van der Veen. Het is jammer dat niet van alle soorten een foto is opgenomen. Los van dit soort marginale details (pietluttigheden) mag de Nederlandse bryologie met recht trots zijn op dit meesterwerk, dat gedurende lange tijd ons standaardwerk voor de veenmossen zal zijn. Elders in dit nummer wordt inhoudelijk ingegaan op de Friese Veenmossen.

A.C. Bouman, met bijdragen van A.C.A.M. van der Pluijm en G.M. Dirkse 2002. De Nederlandse Veenmossen. Flora en verspreidingsatlas van de Nederlandse Sphagnopsida. Uitgave KNNV Uitgeverij, Natuurhistorische bibliotheek nr. 70. ISBN 90-5011-162-9, 150 pagina's, gebonden, zwart-wit tekeningen en verspreidingskaartjes van alle soorten, 20 kleurenfoto's van de meer algemene soorten. Prijs € 29,95 (€ 24,95 voor KNNV-leden). Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Jacob Koopman

VELDGIDS FLORA EN FAUNA VAN DE ZEE

In oktober 2002 verscheen bij de KNNV een veldgids, bedoeld voor natuurliefhebbers die regelmatig langs de Nederlandse of Belgische vloedlijn speuren. Wieren, kwallen en krabben komen we allemaal wel tegen, maar er zijn bijvoorbeeld ook sponzen, zeespinnen, zeeslakken en zakpijpen. Van al deze flora en fauna zijn maar liefst bijna 250 algemene en goed herkenbare soorten in de veldgids op een duidelijke en beknopte manier beschreven.

Wie kent bijvoorbeeld de Zeedahlia, het Michelinmanneltje of de Dodemansduim en wie wist dat er voor de Nederlandse kust maar liefst 9 soorten kwallen en 6 soorten zeerupsen (waar echter geen zeevlinders uit voort blijken te komen) bestaan? Zoals

in vrijwel alle veldgidsen is voor iedere soort, naast een soortbeschrijving (met foto of tekening en verspreidingskaartje), ook informatie over leefgebied, voorkomen, voortplanting en voedsel opgenomen. Aan algemene informatie bevat het boek hoofdstukken over de ecologie van het zeeleven en ook over duiken, onderwaterfotografie en organisaties die zich bezig houden met het zeeleven. Zo heeft de KNNV bijvoorbeeld ook een 'strandwerkgemeenschap'. Misschien ook een idee voor de FFF, bijvoorbeeld als subwerkgroep van de Wadvogelwerkgroep?

De auteur van deze veldgids, Rob Leewis uit Warmond, is zelf marien bioloog, duiker en onderwaterfotograaf. De vaak prachtige foto's in het boek zijn vrijwel alle van zijn hand.

Rob Leewis 2002. Veldgids Flora en fauna van de zee. KNNV-Uitgeverij, Utrecht. ISBN 90 5011 153 x. Formaat 12,5 x 21 cm, genaaid gebonden, fullcolour, 320 pagina's. Prijs € 25,95 (€ 22,95 voor KNNV-leden). Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Sietske Rintjema

VERWACHT GEEN NACHTEGALEN - STADSE NATUURVERHALEN

In 2001 bracht de KNNV een boek genaamd 'De natuur als beeld, in religie, filosofie en kunst' uit. Een erg boeiend boek dat ook in Twirre is gerecenseerd (2001, nummer 4). Met dat boek werd een beeld geschetst van de natuur, zoals die is en wordt ervaren in de menselijke cultuur door de eeuwen heen. Nu komt de KNNV opnieuw met een boek, dat een raakvlak zoekt tussen de natuur en de beleavingswereld van de mens, en dan met name in relatie tot de dichtkunst. En dat raakvlak tussen de natuur en de mens confronteert zich het best in stad en dorp. Want de mens zoekt de natuur vooral buiten de steden en dorpen in de daartoe aangelegde natuurgebieden, en loopt veelal aan de natuur in de eigen straat, in het eigen dorp of in de eigen stad voorbij. Het boek wil ons met columns, foto's en gedichten, 'stadse verhalen', juist van de pracht van die natuur bewust maken. Verwacht daarbij niet een diepgaand, natuurwetenschappelijk boek, dat veel wetenswaardigheden bevat over de natuur in de stad. Maar reken wel op een boek dat je op eenvoudige en menselijke manier in aanraking brengt met de natuur in je eigen directe omgeving.

Van Hanneke den Held (ecoloog) zijn vele columns opgenomen, waarin zij haar eigen beleavingswereld koppelt aan haar wetenschappelijke kennis van flora en fauna en de plaats van iedere afzonderlijk beschreven planten- of diersoort in de dichtkunst. Ze geven een leuk en intiem beeld van de natuur waar we meestal aan voorbij kijken. Van Erik-Jan Ouwerkerk (bioloog) zijn een aantal gedichten opgenomen, die geen duidelijke plaats hebben en wat verloren tussen de columns en de foto's in staan. De vele foto's zijn van Hans Krüse. Deze zijn nog het meest aansprekend. Het zijn mooie verstilte foto's van de beschreven soorten in de luide stad. Prachtige plaatjes zitten daarbij over hoe de natuur overleeft nabij de mens. Alleen al de foto op de voorkant geeft een fantastisch beeld van de relatie tussen mens en dier, zoals die met name in de stad tot uitdrukking komt.

Het boek is minder boeiend dan de eerdere poging van de KNNV om de natuur in relatie tot de menselijke cultuur te brengen, maar al lezende maakt het je wel bewust van het feit dat er rond je eigen huis, in je eigen straat en in je eigen dorp of stad zoveel prachtig leeft.

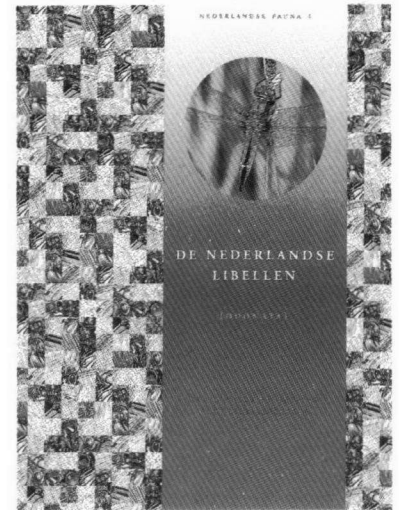
Hanneke den Held, Erik-Jan Ouwerkerk en Hans Krüse 2002. Verwacht geen nachtegalen - Stadse natuurverhalen. KNNV-uitgeverij, Utrecht. ISBN 90 5011 160 2. Formaat 21 x 21 cm, genaaid gebrocheerd met flappen, 50 foto's in zwart-wit - tweekleurig, 128 pagina's. Prijs € 14,95 (€ 12,95 voor KNNV-leden). Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Jan Kleefstra

NEDERLANDSE FAUNA DEEL 4: DE NEDERLANDSE LIBELLEN

Eindelijk is de langverwachte Atlas van de Nederlandse libellen er. Het boek verschijnt als deel vier van de Nederlandse Fauna, en volgt daarmee in de voetsporen van de sprinkhanen, zoetwatermollusken en loopkevers. Na ruim tien jaar hard werken werd de atlas op 7 november 2002 in Naturalis te Leiden voor het eerst losgelaten op libellenminnend Nederland. Meer dan 200 enthousiaste libellenliefhebbers waren bij die presentatie aanwezig. Een aantal sprekers vertelde over het wel en wee bij de totstandkoming van het boek. Bijzonder boeiend was de terugblik naar de start van het libellenproject door Robert Ketelaar (van De Vlinderstichting). Hij vertelde hoe het allemaal begon in 1992 bij de beide jeugdbonden voor natuurstudie (NUN & JNM), waar een klein groepje enthousiastelingen als 'jonge honden' met het libellenproject zijn gestart. Vanwege de groeiende belangstelling is het project langzaam uitgegroeid tot een volwassen organisatie die vorm gekregen heeft in de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL). Omdat de atlas tot stand is gekomen door de samenwerking van verschillende mensen, verenigd in de NVL, staat de vereniging als auteur van het libellenboek op de voorkant.

'De Nederlandse libellen' is een uitgebreid en zeer volledig standaardwerk geworden dat bij geen enkele libellenliefhebber op de boekenplank mag ontbreken. De atlas zal nog vele jaren dienen als het belangrijkste achtergrondwerk bij toekomstig libellenonderzoek in Nederland. Het boek staat boordevol informatie over ecologie, verspreiding en gedrag van de 70 Nederlandse libellensoorten. Alle facetten die met libellen te maken hebben komen aan de orde. De eerste hoofdstukken gaan in op bouw en ontwikkeling, fenologie (timing van de verschillende fasen van de levensontwikkeling), diversiteit en naamgeving, biotopen en landschappen, veranderingen in de libellenfauna en bescherming en beheer. Daarnaast is een determinatietabel opgenomen voor het op naam brengen van de Nederlandse soorten. Het leeuwendeel van het boek bestaat uit zeer volledige soortbeschrijvingen, waarbij de nadruk ligt op de ecologie van de soort in Nederland. Dit alles is zeer leesbaar en boeiend weergegeven. Het boek is prachtig vormgegeven en wordt opgefleurd met schitterende kleurentekeningen en foto's.

Helaas zijn de meest recente verspreidingsgegevens van libellen uit Fryslân niet in de atlas opgenomen. Maar daar gaan de Friezen zelf wat aan doen. Want het ligt in de bedoeling om in de toekomst een atlas van de libellen van Fryslân uit te geven. De libellenwerkgroep van de FFF wordt daarom nieuw leven ingeblazen. Door het geven van libellencursussen en excursies zal geprobeerd worden meer mensen enthousiast te maken om naar libellen te gaan kijken (zie inlegvel). Fryslân doet qua diversiteit zeker niet onder voor de andere provincies: 48 van de 70 soorten zijn in onze provincie aangetroffen, waaronder veel zeldzaamheden. De afgelopen jaren is gebleken dat er nog vele interessante en nieuwe wetenswaardigheden ontdekt kunnen worden op libellengebied in Fryslân. Het 440 pagina's tellende boek is zeker niet goedkoop. Maar als u dit boek in handen heeft zal blijken dat het zijn geld meer dan waard is. Voor iedereen die van libellen houdt is het een echte aanrader.

Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002. Nederlandse Fauna deel 4: De Nederlandse Libellen. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden, KNNV Uitgeverij, Utrecht & European Invertebrate Survey, Leiden. ISBN 90 5011 154 8. Formaat 23 x 29,7 cm, gebonden met stofomslag, foto's, tekeningen, aquarellen en verspreidingskaarten, full colour, 440 pagina's. Prijs: € 74,50 (€ 67,50 voor leden KNNV en EIS-Nederland). Verkrijgbaar bij de boekhandel.

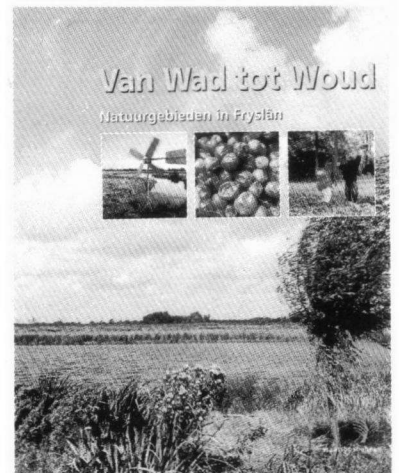
E. Peter de Boer

VAN WAD TOT WOUD - NATUURGEBIEDEN IN FRYSLÂN

'Van Wad tot Woud' is de nieuwste uitgave in een reeks boeken van Staatsbosbeheer waarin per regio de natuur, het landschap en de cultuurhistorische waarden worden beschreven. Dit keer is het de beurt aan Fryslân. In dit fraaie boek komen de verschillende landschapstypen van onze provincie aan bod, van de Waddeneilanden in het noorden tot het Nationaal Park Drents-Friese Wold in het zuidoosten. Twaalf natuurmensen beschrijven op een makkelijk toegankelijke wijze meer of minder uitgebreid de belangrijkste natuurgebieden van Staatsbosbeheer. Deze beschrijvingen gaan gepaard met duidelijk kaartmateriaal (uitsneden uit topografische kaarten) en fraai fotomateriaal van het gebied en de soorten die erin voorkomen. Ook de rol van de mens wordt niet vergeten. In speciaal uitgelichte kaders wordt nader ingegaan op ontstaansgeschiedenis, bijzondere mensen of andere leuke wetenswaardigheden van het gebied. Voorbeelden zijn de aanleg van bossen op de Waddeneilanden, de bijzondere vuurtorenwachter van Warkum en de cranberrycultuur op Terschelling. Of wat te denken van de goddeloze verhalen in de Zwagermieden? Hier moeten wel de meest verschrikkelijke dingen gebeurd zijn om tot namen als het Goddeloze Tolhuis en de Goddeloze Singel te komen.

'Van Wad tot Woud' is een prachtige uitgave met veel mooie foto's. Net als in de voor gaande boeken is er veel zorg besteed aan de vormgeving. Erg plezierig om zomaar even doorheen te bladeren. Zowel de natuurliefhebber als degene die meer geïnteresseerd is in de geschiedenis van de streek vindt er veel van zijn of haar gading. Natuurlijk kent Fryslân nog veel meer natuurgebieden dan de zestien die in dit boek behandeld worden. Maar omdat deze niet in eigendom zijn van Staatsbosbeheer, vallen ze buiten het bereik van dit boek. De ondertitel is wat dat betreft een beetje misleidend. Toch jammer dat niet alle natuurgebieden beschreven worden in het boek. Misschien slaan de verschillende natuurbeheerders de handen nog eens ineen en besluiten Staatsbosbeheer, It Fryske Gea en Natuurmonumenten tot een gemeenschappelijke uitgave, waarin alle Friese natuur beschreven wordt.

Staatsbosbeheer 2002. Van Wad tot Woud. Natuurgebieden in Fryslân. Uitgeverij Malherbe & Partner bv, Weert. ISBN 90 901 5198 2. Formaat 23 x 29 cm, stevig gebonden met stofomslag, ruim 300 illustraties en kaarten, geheel in kleur, 240 pagina's. Prijs € 18,10. Verkrijgbaar bij de boekhandel.

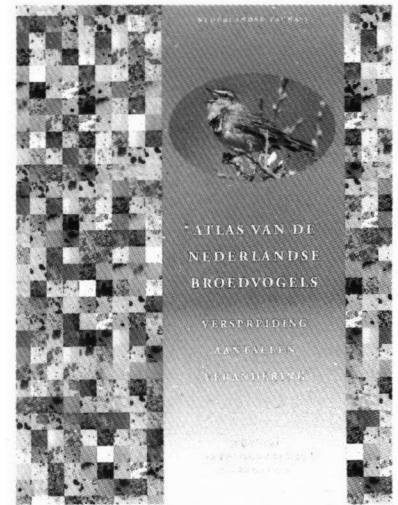
Karin Uilhoorn

NEDERLANDSE FAUNA DEEL 5:

ATLAS VAN DE NEDERLANDSE BROEDVOGELS - VERSPREIDING, AANTALLEN, VERANDERING

Zo rond begin december kregen de duizenden betrokken vogeltellers in Nederland het resultaat van vele uren turen, tellen en turven dan eindelijk onder ogen: de nieuwe broedvogelatlas was eindelijk een feit! En het was het wachten waard: nog nooit werden de verspreiding en de aantalsontwikkeling van de Nederlandse broedvogels zo gedetailleerd in beeld gebracht.

Na de eerste Nederlandse broedvogelatlas (de vermaarde 'Teixeira', uitgegeven in 1979), wordt in dit vervolgverhaal duidelijk hoe het onze broedvogels de afgelopen 25 jaar is vergaan. En waar zou een broedvogelatlas zijn zonder de bekende 'broedzekerheidskaarten' (de 'stippenkaarten'). Nieuw in deze atlas is echter dat nu niet alleen wordt gekeken naar aan- of aanwezigheid van een soort in een atlasblok, maar ook naar de talrijkheid waarmee de soort er voorkomt. Deze gegevens worden gepresenteerd aan de hand van kaarten waarop relatieve dichtheden en aantalsschattingen worden weergegeven. Dit geeft de atlas een grote meerwaarde ten opzichte van veel tot nu toe uitgekomen broedvogelatlassen. Zo wordt in één oogopslag duidelijk waar een soort talrijk is en waar schaars. De begeleidende soortteksten gaan verder in op voorkomen, talrijkheid en aantalsveranderingen en zijn geschreven door een heus leger aan ter zake kundige auteurs: in de bijlagen worden er 112 vermeld.

Uit deze op overzichtelijke wijze weergegeven bulk aan informatie komt naar voren dat zich grote veranderingen hebben voorgedaan in het Nederlandse landschap. Parallel daaraan is ook de broedvogelbevolking ingrijpend veranderd. Met name de industrialisering van de landbouw, vegetatiesuccessie en stadsuitbreiding zijn factoren die hierop van grote invloed zijn geweest. Alhoewel van veel broedvogels in grote lijnen wel bekend was dat het goed of slecht ging, wordt nu in één klap duidelijk hoe het er met de betreffende soort voorstaat. Zo blijken enkele tientallen jaren geleden nog alomtegenwoordige broedvogels als Veldleeuwerik, Patrijs en Grutto gevoelige klappen te hebben gekregen. Met name soorten die afhankelijk zijn van extensief beheerd agrarisch cultuurland, moeras en heide en open duin doen het veelal slecht. Indien de huidige tendens zich voortzet zullen enkele decennia geleden nog beslist niet zeldzame soorten als Korhoen, Velduil, Kuifleeuwerik en Grauwe Gors binnenkort zijn verdwenen uit ons land.

Er zijn echter ook positieve geluiden. Veel bosvogels hebben geprofiteerd van een natuurlijker bosbeheer en uitbreiding van openbaar in groen in de voorheen veel opener landschappen van Laag Nederland. Ook verschillende watervogels hebben geprofiteerd van verrijking van het oppervlaktewater. Koploper hierbij is de Grauwe gans: ten opzichte van de jaren '70 steeg het aantal broedparen met maar liefst 6.700%. Samenvattend kan echter worden gesteld dat met name 'kritische' broedvogels zich niet meer thuis voelen in ons land, en dat verschillende exoten evenals veel soorten die ook op internationale schaal een goede figuur slaan het goed doen.

Is dit boek nu alleen tot stand gekomen om 'te pronk' in de boekenkast te zetten en op lange, donkere winteravonden door te bladeren? De vele tellers, schrijvers en andere medewerkers hebben ongetwijfeld de hoop dat beleidsmakers met de in deze atlas verzamelde gegevens alles op alles zetten om het tij te keren. Of dit ook werkelijk zal gebeuren, wijst de eerstvolgende atlas ongetwijfeld uit. Hopelijk is het voor een enkele geluksvogel dan nog steeds mogelijk om een blaffend Woudaapje of een jengelende Draaihals op het veldformulier in te vullen.

SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002. Nederlandse Fauna deel 5: Atlas van de Nederlandse broedvogels - verspreiding, aantallen, verandering. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden, KNNV Uitgeverij, Utrecht & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden. ISBN 90 5011 161 0. Formaat 23 x 30,5 cm, genaaid gebonden met stofomslag, full colour, pentekeningen, foto's, verspreidingskaartjes, tabellen, 584 pagina's. Prijs € 62,50 (€ 55,00 voor SOVON-leden). Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Roelf Hovinga